

Т.Я.Старасценка (г.Мінск, БДПУ)

ПРЫЁМЫ ВЫЛУЧЭННЯ Ё ПАЭТЫЧНЫМ ДЫСКУРСЕ

Пры дэкадаванні мастацкага твора магчыма страта чытачом некаторай часткі інфармацыі. Яе аднаўленню садзейнічаюць прыёмы вылучэння сэнсавых момантаў. У стылістыцы дэкадавання да такіх прыёмаў адносяць канвергенцыю, эффект падманутага чакання і счапленне [1, с. 63 – 71].

Канвергенцыя – збыткоўная ўжывальнасць стылістычных сродкаў перадачы важнага для аўтара пачуцця, якая ўзмацняе чытацкае ўспрыманне паведамлення. У вузкім кантэксце беларускага паэтычнага дыскурсу пераважаюць тропы: *Дзень сцякае на вечар, / І вецер / Звесці дух дзесь за лесам / Прысеў. / Тлум жыццёвы -- / Спрадзечнае смецце / Атрасаю з душы пакрысе* (В. Стрыжак. “На магіле бацькі”). Для перадачы нясцерпнага болю страты дарагога чалавека паэт выкарыстоўвае метафары і перыфразы. Яшчэ прыклады: *Сум ліецца з арганічных грудзей, / Запаўняе душу маю, плоць, / Светла-сонечны сум-чарадзей -- / Майго роздуму сэнс і плод* (К.Жук. “Паланез Агінскага”); *Дзверы восні адчыні / І прыгледзься, як на будынак / Наплываюць лісця чайны. / Бы плывуць галасы у дыме* (Ю.Голуб. “Лістапад”); *Дзень спяшаўся і ясны, і босы. / Пераняць бы не грэшна яго. / Жураўлямі плылі пракрысы / За вясною тваёй наўздагон* (К.Камейша. “Той дзень”); *Яблыкам экаціца сонца, / Ціха прыляжа набок, -- / там, дзе выкубвае сонна / цень свой стрыгун-жарабок* (М.Федзюковіч. “Да маладосці ў адведкі...”); *А прырэчча шалела ліўнямі, / захлыналіся берагі. / Нават яблыні сарамлівыя / з саду кінуліся ў лугі* (С.Панізнік. “А прырэчча шалела ліўнямі...”); *Павольна спее навальніца / Сярод засмяглай цішыні... / Буйнымі гронкамі зарніцаў / Змрок набухае ў вышыні* (М.Аўрамчык. “Рабінавая ноч”); *Зямля ссівелая ў дрымоце / Наткала з туманоў палоген, / Каля нізін і каля рэчак / Бяліць навесіла пад вечар* (А.Астрэйка. “Грамы памерлі за ракою...”); *Парны, шэра-блакітны, / Змошны да ніткі дзень. / Сцелецца на ракеты / Ліўня цыбаты цень* (М.Лужанін. “Кропля жыціцы”); *Свет повен пахаў мёду і ляўконій, / У жыце спяць зняможана вятры. / Нібы галоп ружовагрывых коней, / Імчацца дні маланкавай пары* (А.Звонак. “Смак хараства”); *Зіма. Снягі. Мароз. Завеі. / Дарога звонкая, як сталь. / Бярозы ў шэрані сівеюць, / Палі бялеюць, як паркаль* (П.Глебка. “Зіма”); *Машыны дружна праціраюць вочы. / Расплывістыя плямы – ліхтары. / Насунуў горад капляюш малочны / На зрэнке вокнаў, як дзівак стары* (І.Багдановіч. “У завею”); *Зялёнай ніткай травень вышывае / Пяшчотныя, празрыстыя карункі. / Упала з неба пацёрка жывая, / І дождж нахлынуў цёплым пацалункам* (І.Багдановіч. “Зялёнай ніткай травень вышывае...”).

Для ефекту падманутага чакання характэрна з'яўленне ў тэксце элемента малой верагоднасці, які стварае нечаканасць успрымання і ўздзейнічае на чытача. Таму непрадказальным элементам зместу ўласціва экспрэсіўнасць. У паэтычным дыскурсе эффект нечаканасці вынікае з кантрасту. Кантраст як важны кампазіцыйна-моўны прыём увасабляе пэўнае ўспрымання свету і ўзмацняе вобразна-выяўленчую функцыю мовы пісьменніка. Ён можа рэалізоўвацца экспліцытна, пры дапамозе антанімічных і кантэкстуальных апазіцый, а таксама імпліцытна, на ўзроўні падтэкставай інфармацыі.

Разгледзім экспліцытнае выражэнне кантрасту на прыкладах з твораў А.Разанава: *Пакуль чалавек ёсць тым, кім ён ёсць, ён **пытаецца і адказвае**, кім ён ёсць.* (“Пакуль чалавек ёсць тым...”); *Людзі **прыходзяць** міжволі / і **адыходзяць** міжволі* (“Паэма святла”); *Стоячы на мосце, мастак Іў Клейн выціскае фарбу з цюбікаў у рачную плынь: на момант **утвараюцца і знікаюць** яму аднаму бачныя ўзоры* (“Стоячы на мосце...”); *Як ні жыві, сваю тугу / той, хто жыве, не забрытае. / Я ўсё **бяру і ўсё вяртаю**. / А ўсё ў даўгу, ў даўгу, ў даўгу* (“Пунцір”); *Болей няма на каго наракаць, / болей няма каму дзякаваць – за ўсё, што **давалася і адымалася, радала і засмучала*** (“Завяя”); *Гляджу на знаёмую вёску, дзе між драўляных хацін паўсталі гігантскія дамы, / гляджу ў агонь пастухойскі, што **супакойвае і непакойць*** (“Пастухі”); *Увесь час / **Забараняюць / І дазваляюць** / Гам акалічнасці нешта* (“Гліна”). Антанімічныя пары дзеясловаў **пытаецца – адказвае, прыходзяць – адыходзяць, утвараюцца – знікаюць, бяру – вяртаю, давалася – адымалася, радала – засмучала, супакойвае – непакойць, забараняюць – дазваляюць** выражаюць вектарную супрацьлегласць, абазначаючы два супрацьлеглыя накіраваныя дзеянні.

Кампаненты альтэрнатэзы -- стылістычнай фігуры кантрасту – прадстаўлены ў А.Разанава пераважна антонімамі: *Ключ – смык, замок – скрыпка, і куды б, **далёка ці блізка**, не адыходзіў ключ ад замка, сувязь, якая іхлучыць, не калечыцца і не камечыцца, і адкуль бы, **далёк ці зблізку**, не вяртаўся ключ да замка, за гэтым вяртаннем сочыць музыка іхніх узаемадачынненняў* (“Ключ і замок”); ***Высока** ў галінах дрэў **ці** недзе **нізка**, на самым доле, месціцца заснаваны птушкамі дом – гняздо* (“Гняздо”); *Душа жадала / ішчасця і пакут, / каб вырвацца / з надзённасці жабрачай / у новы час. / Ды сведчылі: / я – тут, -- / **ці дзень, ці ноч**, / чыесьці справаздачы* (“Паэма парушанай мяжы”); *Ключ кліча, замок адгукаецца, ключ шукае, замок чакае, ключ ведае, замок мае, ключ **то знікае, то зноўку ўзнікае**, замок застаецца заўсёды на тым самым месцы* (“Ключ і замок”); *Жалеза мае мноства характараў, мноства кшталтаў: яно і лязо, яно і лыжка, яно і плуг, яно і жалеза, але які кшталт яно мусіць займаць, у які характар ужыцца, чый бок узяць – **зла ці добра** – залежыць не ад яго* (“Жалеза”). Як вынікае з прыкладаў, альтэрнатэзы ўтвораны антонімамі-

квалітатывамі далёка – блізка, высока – нізка, каардынатывамі дзень – ноч, кантратывамаі знікае – узнікае, камплементатывамаі дабро – зло.

Эфект падманутага чакання выражаецца і пры дапамозе імпліцытнага кантрасту: *Маглі быць у цябе косы даўжэйшыя / (А ты абрэзала, закручваеш напільёткі), / Маглі быць і бровы цямнейшыя, / Носік – не такі задзёрысты, кароткі, / Вусны – не такія прыпухлыя, быццам / З іх можна вясновага сонца напіцца, / І вочы – не такія насцярожаныя... / Ну вось ты і пакрыўдзілася, самая прыгожая!* (Максім Танк. “Крытычныя заўвагі”). У гэтым творы адсутнічаюць антанімічныя або кантэкстуальныя апазіцыі, аднак апошнія словы *самая прыгожая* нечакана пераводзяць увагу чытача ў іншы сэнсавы план – захаплення каханай, яе прыгажосцю, хоць і не класічнай. Кантрастнасць твора відавочная: першае сямірадкоўе настрайвае на адпаведнае “крытычнае” заключэнне, якое, тым не менш, паэт афармляе аналітычнай формай найвышэйшай ступені параўнання.

Счапленне як прыём вылучэння мае фанетычнае, семантычнае, структурнае падабенства элементаў твора, якія займаюць аднолькавыя пазіцыі і надаюць тэксту цэласнасць. У паэтычным дыскурсе значнай частотнасцю ўжывання характарызуецца анафара. Яна канцэнтруе чытацкую ўвагу на самых актуальных для аўтара момантах: *Зялёныя вусны шапталі: “Апошні”. / Зялёныя вочы крычалі: “Апошні”. / Зялёныя рукі заломвала: “Мой”* (Р.Тармола-Мірскі. “Балада пра яблыню”); *Корань мой – у палескай глебе, / Корань мой – у духмяным хлебе, / Корань мой – у бацькоўскай хаце* (С.Блатун. “Я зільготнай анучкай сціраю...”); *Мне цябе не стае, нібы сонечнай песні / Мне цябе не стае, як самога жыцця* (В.Лукша. “Мне цябе не стае...”).

Прыёмы вылучэння, якія ўласцівы паэтычнаму дыскурсу, экспрэсіўна ўзмацняюць пэўныя элементы твора і садзейнічаюць адпаведнай сатворчасці аўтара і чытача.

ЛІТАРАТУРА

1. Арнольд, И.В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования) / И.В.Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Стилистика и литературное редактирование / Под ред. проф. В.И. Максимова. – М. : Гардарики, 2004. – С. 432 – 438.
3. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н.Кожинной. – М.: Флинта: Наука, 2003. – С. 414 – 416.